

Svobodová, Iva

Slovotvorba

In: Svobodová, Iva. *Morfologie současného portugalského jazyka. I, Slovní druhy neslovesné*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 15-43

ISBN 978-80-210-7007-3; ISBN 978-80-210-7010-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130715>

Access Date: 08. 12. 2023

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Solomon, Kristýna

Slovotvorba

In: Solomon, Kristýna. *Morfologie současného portugalského jazyka. I, Slovní druhy neslovesné*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 15-43

ISBN 978-80-210-7007-3; ISBN 978-80-210-7010-3 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130715>

Access Date: 08. 12. 2023

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. SLOVOTVORBA

Slovo tvorba, někdy také zvaná **derivologie**, je nauka o tvoření slov. A. Erhart ji definuje jako: “souhrn morfosyntaktických procesů, které umožňují tvorbu nových jednotek na základě lexikálních morfémů.”²⁸ Nové lexémy mohou vzniknout derivací (tedy přidáváním formantů, tzv. derivačních afixů, k jednotkám již existujícím, tedy ke kmenu), kompozicí (skládáním) a přejímáním slov z jiných jazyků.

Co se týče formantů, jejichž použití tvoří princip derivačních procesů, A. Erhart je dělí na produktivní a neproduktivní.

„**Formanty** (derivační afixy), jež v dané fázi vývoje jazyka slouží jako prostředek tvoření nových lexikálních jednotek, se nazývají **produktivní**. Ostatní formanty (gramatické morfémy) jsou lexikálně **neproduktivní**.“ Formanty se v průběhu vývoje různě morfonologicky mění, někdy zanikají, jindy vznikají nové, a to přejímáním z jiných jazyků.

Co se týče složenin (kompozit), ty vznikají spojováním samostatných lexikálních jednotek. Schopnost tvořit složeniny není všude stejná. A. Erhart zmiňuje, že: “nejvíce je kompozice rozvinuta v germánských jazycích, nejméně v jazycích románských. Slovanské jazyky v tomto ohledu zaujímají střední postavení.”²⁹

Nová jednoslovná pojmenování vznikají na základě už existujících slov, a to buď **odvozováním (derivací)**, **skládáním (kompozicí)**, **zkracováním (abreviací)**, nebo **přejímáním (z cizích slov)**.

2. 1. Odvozování - derivate

Odvozování neboli tzv. **derivate**, je tvoření slov s novým věcným významem pomocí předpon, přípon i předpon a přípon zároveň. Odvozená slova se nazývají **deriváty**.

Předpony neboli prefixy, jsou ve srovnání s příponami (sufixy) sémanticky nezávislejší jednotky, protože většinou vznikly z adverbii nebo z předložek, které byly původně autosémantické. Některé předpony jsou jen pouhými částicemi, které nemohou v jazyce samostatně existovat (*des-*, *re-*), jiné předpony fungují také jako nezávislá slova (*contra*

²⁸ A. Erhart (2001:81).

²⁹ Tamtéž.

„proti“, *entre* „mezi“)³⁰. V prvním případě hovoříme o derivaci (odvozování), ve druhém případě jde již o skládání (kompozici). Ne vždy je však úplně snadné rozlišit, zda jde o derivaci či kompozici, proto je vhodnější použít pojmu **prefixní derivace**.

Jak sufixy, tak prefixy tvoří nová slova, která si zachovávají vesměs pravidelně vztah k původnímu významu kořene, čímž se odlišuje od kompozice, kde význam celkového spojení odkazuje na třetí mimojazykovou skutečnost, tedy neodpovídá součtu kořenových významů, ale odkazuje na zcela jinou mimojazykovou skutečnost než na tu, která je obsažena v kořenech slova složeného. Například u následujícího slova *gostar* „líbit se, mít rád“, je v prvních dvou níže uvedených příkladech a) a b) význam derivátu odvozený od původního významu kořene, zatímco ve třetím případě jde o kompozitum, doslova přeložené jako „mám rád život“, nebo „životní vkus“, který však označuje druh švestky:

- a) *desgostar* – derivace s předponou *des-* (*nelíbit se*);
- b) *gostoso* – derivace s příponou *-oso* (*vkusný, líbivý*);
- c) *gosto-da-vida* – kompozitum složené ze dvou substantiv a jedné předložky (*druh švestky*).

2.1.1. Odvozování pomocí předpon

Odvozování pomocí přípon neboli tzv. **prefixní derivace** spočívá v použití předpony, která se staví před základní slovo [aR]. Prefixy mohou být v portugalském jazyce latinského nebo řeckého původu. Jsou produktivními lexematickými morfémy, které dávají vznik novým lexematickým jednotkám. Některé původní prefixy byly změněny alternací v důsledku hláskového okolí, především pak v důsledku prvních hlásek základního slova. Tak se například řecká předpona *an-*, označující zbavení nějaké vlastnosti či hodnoty, změnila na tvar *a-* před slovem začínajícím na souhlásku: *apatia* „*apatie, apatičnost, otupělost*“. Nebo například původně latinská předpona *in-* se změnila na *i-* před základním slovem začínajícím na *l-* a *m-*: *infeliz* „*nešťastný*“, *inactivo* „*neaktivní, nečinný*“, ale *ilegal* „*ilegální, nelegální, nezákonný*“, *imoral* „*nemorální, nemravný*“. Tyto změny byly způsobené vývojovými změnami v jazyce, v tomto případě konkrétně asimilací a simplifikací (neboli zjednodušením). Tak se *in-legal* změnilo na *il-legal*, které dalo vznik dnešnímu tvaru *ilegal*.³¹

Některé lexikální morfémy mohou být homografní (mají stejný tvar), přičemž ale pocházejí každý z jiného původního tvaru. Tak se nesmí zaměňovat *in-* ve významu

30 P. Stehlík (2011:47-55).

31 C. Cunha, L. Cintra (1999:86).

pohybu dovnitř: *ingerir* „pohltnit, strávit“ s *in-* ve významu negace: *imigrar* „imigrovat“; *inativo* „neaktivní“, *ilegal* „ilegální“).³² Dalším takovým případem je pozměněná řecká předpona s významem negace *a-* (z *an-*), která se nesmí zaměňovat s latinskou předponou *a-* (původně *ad-*) (*adoçar* „osladit“).

Existují také prefixy, které mají význam číslovky (*uni-*, *bis-*, *bi-*), apod. Většina gramatiků je považuje za předpony, ale někteří je považují za kořeny kompozita, protože se výrazně neliší od podobných předpon s numerickým významem, jako například: *centi-*, *tetra-*, *deca-*, *quilo-*, které jsou považovány za kořeny aritmetických či geometrických kompozitních slov.³³

2.1.2. Seznam základních předpon řeckého a latinského původu.³⁴

Latinské prefixy³⁵:

<i>abdicar</i>	<i>zřici se</i>	<i>embarcar</i>	<i>nalodit</i>
<i>abdicarção</i>	<i>zřeknutí se</i>	<i>enterrar</i>	<i>pohřbít</i>
<i>aversão</i>	<i>averze, nechut</i>	<i>inativo</i> ¹	<i>neaktivní</i>
<i>arribar</i>	<i>přistát</i>	<i>impermeável</i>	<i>nepromokavý</i>
<i>adjunto</i>	<i>pomocný</i>	<i>ilegal</i>	<i>nelegální</i>
<i>circungirar</i>	<i>otáčet se dokola</i>	<i>ilegível</i>	<i>nečitelný</i>
<i>contradizer</i>	<i>protiřečit</i>	<i>introduzir</i>	<i>uvést</i>
<i>contradição</i>	<i>protiřečení,</i>	<i>intromissão</i>	<i>vměšování</i>
<i>decair</i>	<i>upadnout</i>	<i>introspeção</i> ²	<i>sebeopozorování</i>
<i>decadência</i>	<i>úpadek, dekadence</i>	<i>justapor</i>	<i>položit, klást vedle</i>
<i>dissidente</i>	<i>disident</i>	<i>justaposição</i>	<i>pozice vedle něčeho</i>
<i>entrebriar</i>	<i>pootevřít</i>	<i>objeto</i> ³	<i>předmět</i>

³² Tamtéž.

³³ P. Stehlík (2009:373-378); P. Stehlík (2010:159-169); P. Stehlík (2011:12).

³⁴ Veškeré příklady budou v souladu s aktuálními pravidly portugalského pravopisu, která vešla v platnost v roce 2009, deset let po jejich navržení v roce 1999. Avšak vzhledem k přechodnému období, které bude trvat do roku 2016, a v některých zemích do roku 2019, budeme v poznámkách pod čarou uvádět tvary ve starém pravopisu.

³⁵ C. Cunha, L. Cintra (1999:87-88).

<i>entrelinha</i>	<i>meziřádek</i>	<i>ocorrer</i>	<i>stát se</i>
<i>exportar</i>	<i>vyvážet</i>	<i>obstáculo</i>	<i>překážka</i>
<i>extrair</i>	<i>vytrhnout, vytěžit</i>	<i>percorrer</i>	<i>procestovat, projet</i>
<i>extração</i> ⁴	<i>vytrhnutí, těžba</i>	<i>perfurar</i>	<i>provrtat, děrovat</i>
<i>ingerir</i>	<i>požít (potravu)</i>	<i>perfurador</i>	<i>děrovačka</i>
<i>impedir</i>	<i>zabránit, čemu</i>	<i>progresso</i>	<i>pokrok</i>
<i>imigrar</i>	<i>imigrovat</i>	<i>prossequir</i>	<i>pokračovat</i>
<i>refazer</i>	<i>znovu udělat</i>	<i>supradito</i>	<i>výše řečený</i>
<i>retroceder</i>	<i>ustoupit, couvnout</i>	<i>trasladar</i>	<i>přemístit, přeložit</i>
<i>sota-vento</i>	<i>závětrí</i>	<i>ultrapassar</i>	<i>překonat</i>
<i>suspender</i>	<i>zavěsit pověsit</i>	<i>ultra-som</i>	<i>ultrazvuk</i>
<i>suceder</i>	<i>stát se, přihodit se</i>	<i>vice-presidente</i>	<i>viceprezident</i>

Řecké prefixy³⁶

<i>anarquista</i>	<i>Anarchista</i>	<i>arcanjo</i>	<i>archanděl</i>
<i>ateu / fem. ateia</i>	<i>ateista</i>	<i>diocese</i>	<i>diocéze</i>
<i>anáfora</i>	<i>anafora</i>	<i>dispneia</i>	<i>dušnost</i>
<i>anfíbio</i>	<i>obojživelník</i>	<i>eclipse</i>	<i>zatmění</i>
<i>anfiteatro</i>	<i>anfiteátr</i>	<i>encéfalo</i>	<i>mozek</i>
<i>antípoda</i>	<i>Protinožec</i>	<i>sílaba</i>	<i>slabika</i>
<i>apogeu</i>	<i>vrchol, vyvrcholení</i>	<i>evangelho</i>	<i>evangelium</i>
<i>apóstata</i>	<i>odpadlík</i>	<i>hiperatividade</i> ⁵	<i>hyperaktivita</i>
<i>arcebispo</i>	<i>arcibiskup</i>	<i>hipotensão</i>	<i>hypotenze</i>
<i>arquétipo</i>	<i>archetyp</i>	<i>prólogo</i>	<i>předmluva</i>
<i>perífrase</i>	<i>perifráze, opis</i>	<i>simpatia</i>	<i>sympatie</i>
<i>êxodo</i>	<i>Exodus</i>	<i>prognóstico</i>	<i>prognóza</i>
<i>diagnóstico</i>	<i>Diagnóza</i>	<i>sinfonia</i>	<i>symfonie</i>

1) Podle starého pravopisu: *inactivo*. 2) Podle starého pravopisu: *introspecção*. 3) Podle starého pravopisu: *objecto*. 4) Podle starého pravopisu: *extracção*. 5) Podle starého pravopisu: *hiperactividade*.

36 C. Cunha, L. Cintra (1999:89).

2.1.3. Prefixace podle nového pravopisu

V roce 2009 vešel v platnost nový pravopis v zemích, které patří do Společenství portugalsky mluvících zemí (CPLP – *Comunidade dos Países da Língua Portuguesa*). Podle nového pravopisu mimo jiné platí, že ty prefixní deriváty, kde byl prefix a kořen spojen pomocí pomlčky, se aglutinují, tedy píší se vcelku.

Pomlčka se zachovává v případech, kdy:

1. slovo začíná na *h*, jako např. *anti-histamínico contra-harmónico, neo-helénico, sub-hepático, super-homem*;
2. prefix končí na stejnou samohlásku, na niž začíná kořen *arqui-inimigo, micro-ondas*. To se netýká nepřívzvučných prefixů *co-*, *pre-* a *pro-*, které se již před přijetím nového pravopisu psaly bez pomlčky: *cooperação*;
3. prefix končí na *-n* nebo *-m* a následující kořen začíná na samohlásku nebo na stejnou souhlásku: *circum-adjacência, pan-nacional*;
4. prefix končí na *b* nebo *d* a nevyvolá změnu výslovnosti: *ad-rogar*;
5. prefixem je *sota-*, *soto-*, *vice-*, *vizo-*, *grão-*, *grã-* nebo *ex-*: *vice-presidente, sota-vento* „závěťří“, *grão-vizir* „velkovezír“, *ex-marido* „bývalý manžel“;
6. prefix *pre* je graficky označen přízvukem: *pré-reforma, pós-verbal*;
7. slovo, s nímž se pojí, je slovo přejaté z cizího jazyka, vlastní podstatné jméno či zkratka: *anti-apartheid, anti-Europa, mini-GPS*.³⁷

2.1.4. Odvozování pomocí přípon

Princip odvozování pomocí přípon neboli tzv. **sufixální derivace**, spočívá v použití přípon, které se připojují ke slovnímu základu [Ra]. Tyto sufixální přípony, které tvoří nové lexematické jednotky, jsou produktivní, stejně jako prefixy v případě prefixní derivace. Implikují významovou složku a jsou odlišné od těch, které vyjadřují gramatické kategorie jednotlivých slovních druhů a kterým se v českém kontextu říká koncovky. V portugalské jazykovědě však převažuje pojem **sufix (sufixo)**, který je jak lexikálním, tak gramatickým morfémem. V některých gramatikách je však možné setkat se s pojmem **desinência (koncovka)**, který se ale vztahuje pouze k lexikálně neproduktivním gramatickým morfémům a jeho použití je v dnešní době velmi sporadické.

³⁷ Více o novém pravopise na: <http://www.portaldalinguaportuguesa.org/>

Lexikální přípony se dělí do tří skupin: **jmenné, slovesné a příslovečné**.

Jmenné přípony neboli **nominální sufixy**, se připojují ke slovnímu základu, z něhož tvoří slovní druh podstatných nebo přídavných jmen. Tak například u slova *sapato*, „bota“ máme několik možných derivátů: „*sapat-ada* „střevíček“, *sapat-ão* „baganče“, *sapat-aria* „prodejna obuvi“, *sapat-eiro* „švec“, *sapat-eira* „botník“, *sapat-ilha*, „cvička“ *sapat-eada*, *sapat-eado*, „stepování“, *sapat-eador*, „stepař“, apod. Podobně lze z podstatného jména *ponto* „bod“ získat takové deriváty jako *pont-eiro* „ručička u hodin, ukazovátko“, *pont-inha* (*uma pontinha de-*) „trošičku čeho“; *pont-udo* „špičatý“.

Slovesné přípony neboli **verbální sufixy** vytváří ze slovního základu slovesný derivát: například ze substantiva *o bordo* „okraj, hrana“ nebo *a borda* „lem, okraj, hrana“ vzniká slovesný derivát *bord-ejar* „lemovat“, z přídavného jména *suave* „jemný, mírný“ je pak odvozeno *suav-izar* „zmírnit, zjemnit“, z podstatného jména *a manhã* pak lze odvodit *amanh-ecer* „svítat“.

Příslovečné přípony neboli **adverbiální sufixy** slouží k tvoření příslovcí, a to zejména pomocí sufixu *-mente*, *perigosa-mente*, „nebezpečně“ nebo *linda-mente*, „pěkně“, ale i supletivně (u stupně adverbíí) či vokalicovou nebo konsonantickou alternací: *bom-bem* „dobrý-dobře“, *mau-mal* „špatný – špatně“, apod.

U sufixů lexikálních, ať už autonomních či vázaných, je nutno rozlišit sufixy **nocionální**, které poukazují na objektivní význam slova, (například *stavit* – *stavitel*) a **pragmatické**, které zahrnují pragmaticko-subjektivní a expresivní složku významu (například *hebký* – *heboučký*).

2.1.4.1 Pragmatické derivační přípony (augmentativní a deminutivní sufixy)

2.1.4.1.1. Augmentativní přípony

Zveličelé názvy se odborným pojmem označují jako **augmentativa** a jsou to slova, která vznikají za pomoci přípony, která vyjadřuje buď znak velkých rozměrů, anebo hodnocení s velkou dávkou negativně či pozitivně laděné expresivity. Přípony umožňují tvořit dokonce slova nová, a to v případě, že potřebují něco pojmenovat s notnou dávkou expresivity. Nejčastěji používanou příponou v jazyce českém je například *-ák* (šutrák, Rusák), *-isko* (chlapisko, psisko), *-our* (Němčour), přípona *-oun* (vrahoun), *-as* (lotras) nebo *-an* (zoban, nosan).

K portugalským augmentativním příponám patří: **-ão, alhão, -(z)arrão, -eirão, -aça, -aço, -árzio, -uça, -anzil, -aréu, -arra, -orra, -astro, -az, -alhaz, -arraz.**³⁸, které se připojují nejen k podstatnému jménu, ale mohou se také připojit k přídavnému jménu (*rico-ricaço* „bohatý-zbohatlík“, *sábio-sabichão* „moudrý člověk - chytrák“), či ke slovesným kořenům: (*chorar-chorão* „plakat-uplakánek“). Na rozdíl od deminutiv mohou tvořit pouze nominální deriváty.

V portugalštině patří k nejfrekventovanějším augmentativním sufixům sufix **-ão**, který se může připojit nejen k podstatnému jménu (*papel-ão* „cár papíru“), ale také k přídavnému jménu (*solteir-ão* „svobodný mládenec“, *sábio-sabichão* „moudrý – mudrlant, mudrlantský“) či ke slovesu (*chorar-chorão* „plačtivý, ufňukaný nebo ubřečený“ nebo „fňukal, skuhral, kňoural“). Obvykle slovní základ přijímající sufix **-ão** přijímá také mužský rod, a to i přestože byl původně ženského rodu. Například *a parede*, „stěna“, je ženského rodu, přičemž *o paredão* „velká zeď“ je rodu mužského. U podstatného jména *a mulher*, „žena“, které přijímá augmentativní sufix, dochází ke změně rodu také (tedy *o mulherão*, „mužatka“).³⁹ Jen u adjektiv dochází k morfologickému bigenerickému rozdělení sufixu **-ão**, které se přechyluje a v ženském rodě může mít tvar **-ã** nebo **-ona**. Tak má přídavné jméno *solteirão*, „svobodný mládenec“ ženský rod *solteirona*. *Charlatão* „šarlatán“ a *esperatalhão* „vychytralec“ mají v ženském rodě tvary *charlatã/charlatona* a *espertalhona*.⁴⁰

V některých případech však augmentativní koncovky nejsou nositelem zveličelého významu, ani subjektivního či afektivního významu (pejorativního nebo expresivního) nýbrž významu nociónálního – informativního. Poukazuje někdy na pouze částečný jindy na zcela jiný význam lexému, který není odvozen od lexematického základu. Tak například lexém *o chorão* mimo výše zmíněné významy nese také botanický název pro smuteční vrbu /zčásti motivovaný lexém/, nebo *brigão* je „rváč, hašteřivý“, *cinquentão* „padesátník“, *aldeão* „vesničan“. Někdy je používání augmentativního sufixu „ão“ v tom pragmatickém významu ovlivněno geograficky, neboli diatopicky. Tak například brazilská portugalština pro výraz „děkuji“ často používá augmentativa „*obrigadão*“, které je odvozeno od *obrigado* „děkuji“, zatímco v portugalském prostředí je obvyklejší použití deminutiva „*obrigadinho*“.

Augmentativní koncovka se může připojovat k volnému či vázanému kořenu jak přímo (viz výše), tak nepřímou, prostřednictvím infixu (*chape-l-ão*).⁴¹

38 C. Cunha, L. Cintra (1999:90-92).

39 Konkrétně v tomto případě však je rod nejednotně lexikograficky zpracován. Některé slovníky uvádějí u podstatného jména *mulherão* rod ženský, jiné slovníky zase mužský.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

Mezi další augmentativní sufixy patří **-aça, -aço, -uça, -ázio**. Ty mají většinou pejorativní význam. Připojují se za podstatná i přídavná jména, *barbaças* „vousáč“, *animalaço* „velké zvíře“ (i o člověku), *ricaço* „boháč, bohatec“, *dentuça* „velká zubiska“. Sufix **-uça** také označuje hromadný charakter podstatných jmen, jako například ve slově *carduça* „bodláč“. Sufix **-ázio** má zřejmě původ ve španělském sufixu *-azo*: *copázio* „velký pohár“.⁴²

Sufix **-anzil** se nachází například ve slově *corpanzil*, který je složený fúzí [R+a+a+a] a to ze sufixu *-ão, -il* a infixu *z*. Má evidentně pejorativní význam. *corpanzil* „obrovité tělo, obrovitý člověk“.⁴³

Sufix **-aréu** je neznámého původu a není vždy augmentativní. Zveličelý význam má například ve slově *fogaréu* „velký dým“, *chamaréu* „velký dým“, *macaréu* „tsunami“, *casaréu* „velký dům“. U jiných podstatných jmen může odkazovat na hromadný význam, například *mundaréu, povaréu* „lidé“, *montaréu* „hory“. Tento sufix může mít ale také deminutivní význam, jako například ve slově *mastaréu* „malý stožár, sloupek“.⁴⁴

Sufixy **-arra, -orra (-arro, -orro)** mají většinou pejorativní nádech. Slovo *bocarra* je tak překládáno do češtiny jako „velká pusa“, ale hlavně jako „huba, tlama“, slovo *beißorra* je „velký zvířecí pysk“, *cabeçorra* „volská hlava, velká palice“, *cachorro* „pes“, ale také „syčák, drzoun, mizera“. Adjektiva pak jsou v těchto tvarech bigenerická, mají tedy ženský i mužský rod: *beberro* „opilý“, *beberra* „opilá“.⁴⁵

Sufix **-astro** má také pejorativní význam: *medicastro* „špatný lékař, šarlatán“, *poetastro* „veršotepec“, *madrasta* „macecha“, *padrasto* „otčím“.

Sufix **-az** se připojuje hned za kořen: *lobaz* „vlk, hladový člověk“, nebo se může připojit ještě k jinému augmentativnímu sufixu **-alho, -arro**. Tak dávají vznik dalším derivátům, *facalhas* „velká kudla“ nebo *pratarraz* „velký talíř, velká porce“).⁴⁶

Vzhledem k tomuto širokému výběru evaluativních sufixů, neboli sufixů se subjektivně laděným a expresivním významem si je třeba uvědomit, že častost jejich použití se odvíjí od řady faktorů, jak geograficky tak sociolingvisticky podmíněných. Mnohdy je jejich použití individuální a odvíjí se od situace a prostředí promluvy. Tak je například slovo „*facalhão*“ používáno daleko častěji, než „*facalhas*“.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

44 C. Cunha, L. Cintra (1990:93-95).

45 Tamtéž.

46 Tamtéž.

2.1.4.1.2. Deminutivní přípony

Deminutivum je opakem augmentativa. Zřídka se používá také *diminutivum*. Deminutivum je slovo s významem zdrobněným (ve srovnání s neutrálním slovem příbuzným), často doprovázeným pozitivními konotacemi s významem znaku menšího rozměru nebo pragmatického rysu hodnocení (*Čecháček, frajírek*). Význam pouze emocionální, nikoliv kvantitativní (menší) mají například deminutiva jako *tatínek, maminka, pivečko* nebo *sluníčko*.⁴⁷

V českém jazyce mají deminutivní sufixy obvykle tři rodové podoby, které respektují rod základového substantiva. Zdrobněliny, u nichž dochází ke změně rodu, jsou spíše výjimečné (*květ - kvítko*). Základními českými deminutivními příponami pro mužský rod jsou *-ek/-k, -ík*, pro ženský rod *-k(a)* a pro střední rod *-k(o)*. Tyto přípony vytváří deminutiva 1. stupně. Kromě nich existují také přípony pro deminutiva 2. stupně (*dům - domek - domeček*) a příležitostně i dalších.

Někdy zdrobněle vytvořené slovo získá samostatný význam - *ručička* (hodin), *víčko* (oka), *párek, bratřík*. Některé zdrobněliny vytvořené od stejného slova mají různý význam - *chlap - chlápek, chlapík, houba - hubka, houbička*. Podobu a funkci zdrobnělin mají i mnohé domácké podoby křestních jmen. Někdy se za deminutiva paradoxně považují i přídavná jména charakterizovaná „zvýšenou mírou vlastnosti“ (např. *malinký*)⁴⁸. Definici zdrobnělin odpovídají spíš adjektiva vyjadřující oslabení vlastnosti nebo směřování k vlastnosti. V tomto smyslu jsou deminutivy i česká adjektiva tvořená příponami *-av(y)* (*bělavý* či *hořkavý*) a *-iv(y)* (jako *šedivý, prchlivý* a *lenivý*), vyjadřující nižší stupeň vlastností.⁴⁹

Obdobně jako přídavná jména se zdrobňují i příslovce: například *lehounce* vedle neutrálního *lehce*.

Deminutivní děj (někdy doprovázený expresivním a subjektivním příznakem) pojmenovávají v češtině slovesa, která jsou ukončena na *-olit* (např. *mrholit* nebo *drmolit*) a slovesa se sufixem *-k-* (např. *tlapat* nebo *hopkat*), resp. s jeho rozšířenou a intenzivnější variantou *-ink-* (např. *spinkat* nebo *hajinkat*).⁵⁰

V portugalské je princip použití deminutiv obdobný. U podstatnýchjmen však není schopen tvořit dva stupně. Na rozdíl od augmentativ zůstává

47 E. Lotko (2005:25).

48 E. Lotko (2005:25).

49 C. Cunha, L. Cintra (1990:93-95)

50 Tamtéž.

gramatický rod stejný jako u základu. Deminutivní koncovky se objevují nejen u podstatných a přídavných jmen, nýbrž také u příslovci a u sloves.

V portugalštině existují následující deminutivní koncovky: **-zinho, -inho, -ino, -im, -acho, -icho, -ucho, -ebre, -eco, -ico, -ela, -elho, -ilho, -ete, -eto, -zito, -ito, -ote, -isco, -usco, -ola.**⁵¹

Mezi nejčastěji používané patří: **-(z)inho, -ino, -im**, které se připojují jak za podstatná, tak za přídavná jména s tím, že rod podstatného jména zůstává vždy zachován. Tak například *a casa* „dům“ má zdvojnásobení rovněž ženského rodu *a casinha* „domeček“. Někdy se vyskytuje mezi základem a sufixem infix *z*: *rua* „ulice“ → *ruazinha* „ulička“, *víbora* „zmije“ → *víborazinha* „malá zmije, ale také zlá holka“, *homem* „člověk, muž“ → *homenzinho* „človíček, mužíček“.⁵²

U některých podstatných jmen je možné vybrat si fakultativně ze dvou variant deminutivních tvarů: *livro* „kniha“ → *livrinho* → *livrozinho* „knížička“, *cadeira* „židle“ → *cadeirinha* → *cadeirazinha* „židlička“, *percurso* „túra“ → *percursozinho* → *percursinho* „malá túra“, *rendimento* „zisk“ → *rendimentozinho* → *rendimentinho* „malý zisk“. Použití jednotlivých alomorfů je fakultativní.⁵³

Dalšími deminutivními sufixy jsou **-acho, -icho, -ocho, -ucho**. Ty mají zejména pejorativní zabarvení: *governicho* „neschopná vláda“ (braz.), *barbicha* „kozí bradka“. Použití je v některých případech výrazně ovlivněno dialektologicky. Tak je tomu i u následujících slov: *ventrecha* „hřbet ryby“, *bagocho* „malé klubičko“ či *realocho* „starý real“⁵⁴). Jako příklad deminutivního významu v pravém slova smyslu můžeme uvést slovo *riacho* „potůček, bystřina“.

K řídce používaným deminutivním sufixům patří: **-ebre**, přípona neznámého původu: *casa* → *casebre* „chatrč“; **-eco, -ico**: *jornal* → *jornaleco* „plátek“, *livro* → *livreco* „kýč“; **-ela**: *olhada* „pohled“ → *olhadela* „nakouknutí“, *dona* „paní“ → *donzela* „panička“, *rua* „ulice“ → *ruela* „ulička“; **-elho, -ilho, -ejo**: *lugar* → *lugarejo* – vesnička).⁵⁵

Častěji používané jsou sufixy **-ete, -eto, -ito, -zito, -ote**. Deminutivní sufix **-eto** je spojen se slovy převzatými z italštiny: *poema* → *poemeto* „básnička“, *verso* → *verseto* „veršik“. Deminutivní koncovky **-ete, -ote** se používají v slovech *malandro* „otravný člověk“ → *malandrete* „otrava“, *velho* „starý“ → *velhote* „stařík“, *filho* „syn“ → *filhote* „mláďe“. Suffixy

51 Tamtéž.

52 C. Cunha, L. Cintra (1990:95-97).

53 Tamtéž.

54 Měnou v Brazílii používanou do r. 1942 byl tzv. „real“, kterému se říkalo lidově také „realocho“. Dnešní měna se nazývá také „real“ a znovu se začala používat až od roku 1994. K ní se však nevztahuje tento deminutivní tvar.

55 C. Cunha, L. Cintra (1990:95-97).

-ato či **-oto** označují názvy mládat zvířat: *chiba* „kozy mládě“ → *chibato* „kůzlátko“; *lobo* „vlk“ → *lobato* „vlčí mládě“; *lebre* „zajíc“ → *lebrote* „zaječí mládě“; *perdiz* „křepelka“ → *perdigão* „křepelka samec“ → *perdigoto* „mládě“.⁵⁶

Koncovky **-isco**, **-esco**, **-usco** jsou spíše knižní a zřejmě pochází z řeckého *-iskós* a germánského *-isk*. Lidově pak vznikly zmíněné tvary zdobnělin, se kterými je možno se setkat ve slově *chamusco* (*chama* „plamen“ → *chamusco* „spálenina“), *burlesco* (*burla* „výsměch, žert“ → *burlesco* „hrubě komický, burleskní“), *principesco* (*príncipe* „princ, kníže“ → *principesco* „majestátní, impozantní, knížecí“).⁵⁷

Zdobněliny končící na **-ola** s největší pravděpodobností přešly do portugalštiny z francouzštiny či italštiny: *bandeira* „vlajka“ → *bandeirola* „vlaječka“ (v italštině *bandernola*). Dnes se používá tento sufix také v pejorativním slova smyslu: *gabarola* (*gabar* „chválit se“ → *gabarola* „chlubil, narcis, domýšlivec“). Ve slově *camisola* se tento sufix stal vícevýznamovým: (*camisa* „košile“ → *camisola* „dres, mikina, tílko, svetr, trikot“).⁵⁸

Také přídavná jména mohou mít deminutivní koncovku. V tom případě je popisovaná skutečnost za pomoci sufixu eufemisticky či subjektivně podbarvena: *aborrecinha* „trošku se nudící“, *branquinho* „čistouchý“, *sozinha* „samotinká“, *magrinho* „hubeňoučká“, *miudinho* „drobňoučký“, *redondinho* „obloučkový, tlustouchý“. Takto je jej možno vnímat jako superlativační prostředek vyjádření, které je vhodnější více pro řeč mluvenou než psanou. To však neznamená, že by se v psaném textu nesměla používat. Spisovatel Eça de Queiroz zmíněná adjektivní deminutiva například používá při popisu osob, aby zdůraznil jejich osobní vlastnosti. Ne vždy však překlad odpovídá morfologickému složení v portugalštině: *cabeça pequenina* (malá hlava místo malinká hlava), *braços redondinhos* (oblé paže místo obloučké paže), *beijos gordinhos* (plné rty a ne plňoučké rty). Jindy je naopak výraz syntetický přeložen výrazem analytickým: *coração pequenino* „srdíčko“, *bigode pequenino* „knírek“.⁵⁹

Obdobně jako v češtině, i slovesa v portugalštině mohou mít deminutivní koncovku. Deminutivní sufix v portugalštině může mít význam frekvence či menší intenzity. K takovým sufixům patří: **-icar**, **-ilhar**, **-inhar**, **-iscar**, **-itar**, **-ear**: *beber* „pít“ má derivát → *bebericar* „popíjet“; *dormir* „spát“ → *dormitar* „pospávat, podřimovat“; *saltar* „skákat“ → *saltitar* → „poskakovat“, *cupitar* „špitat“; *apod*.

V literárním či odborném jazyce se objevují **knižní deminutivní tvary**, které mají původ v latině a obsahují deminutivní latinské sufixy **-ula**, **-cula** a jejich varianty – **úculo**, **-ículo**, **-úculo** – **úculo**.

56 Tamtéž.

57 Tamtéž.

58 Tamtéž.

59 L. Králová (2008:16).

Knižní deminutivy⁶⁰

<i>corpo</i> – tělo, těleso, korpus	→	<i>corpúsculo</i> - tělísko
<i>febre</i> – teplota	→	<i>febrícula</i> – zvýšená teplota
<i>globo</i> – země	→	<i>glóbulo</i> - krvinka
<i>gota</i> – kapka	→	<i>gotícula</i> – kapka (oční)
<i>grão</i> – zrno	→	<i>grânulo</i> - granule
<i>homem</i> – člověk	→	<i>homúnculo</i> - človíček, bezvýznamný člověk
<i>modo</i> – způsob	→	<i>módulo</i> - modul
<i>monte</i> – hora	→	<i>montículo</i> – kopeček, pahorek
<i>nó</i> – uzel	→	<i>nódulo</i> – uzlík, zauzlení
<i>nota</i> – poznámka	→	<i>nótula</i> – drobná poznámka
<i>obra</i> – dílo	→	<i>opúsculo</i> – dílko, spisek
<i>parte</i> – část	→	<i>partícula</i> - částice
<i>pele</i> – kůže	→	<i>película</i> – pelikula, blanka, jemný povrch
<i>raíz</i> – kořen	→	<i>radícula</i> – kořínek, radikula (zárodek kořínku)
<i>rei</i> – král	→	<i>régulo</i> – mladičkový král, bezvýznamný panovník
<i>questão</i> – otázka	→	<i>questiúncula</i> – bezvýznamná pře, otázkačka
<i>verso</i> – verš	→	<i>versículo</i> – veršík
<i>verme</i> – červ	→	<i>vermiculo</i> - červíček

Někdy se také může v mluvené řeči objevit infinitiv s nominální deminutivní koncovkou vyjadřující stálost či repetici: *Quero estarzinho com ela.* „Chci být pořád s ní“⁶¹.

Deminutivní slovesa se mohou také tvořit z podstatných jmen: *gata* „kočka“ → *gatinhar* „batolit se, ložit, chodit po čtyrech“; *pata* „noha“ → *patear* „cupítat“.⁶²

Také příslovce a jiné částice mohou občas být hovorovém jazyce zdrobněny. *Devagar* „pomalu“ → *devagarinho* „pomaloučku“, *agora* „nyní“ → *agorinha* „hnedli“, *adeus* „nashledanou“ → *adeusinho*.⁶³

60 C. Cunha, L. Cintra (1999:95).

61 L. Králová (2008:16).

62 Tamtéž.

63 C. Cunha, L. Cintra (1999:93).

2.1.4.2 Nocionální derivační přípony

Nocionální (informativně věcné) přípony jsou ty, které nesou jiný než expresivní význam. Velice často jsou tyto přípony mnohovýznamové. Podle derivátu, který vytváří, jsou rozděleny do tří typů: *nominální, verbální a adverbální*.⁶⁴ "

2.1.4.2.1 Nominální sufify

Nominální sufify se mohou připojovat k podstatným jménům, přídavným jménům, nebo slovesům. Derivátem pak může být jak podstatné tak přídavné jméno. Je nutno podotknout, že nominální sufify jsou obdařeny mnoha významy.

Tak například sufif -**ada** je nositelem hromadného významu, významu obsahu předmětu či nádoby, rány způsobené nějakým předmětem, nápoje z určitého ovoce či významu části určitého období, apod.

Sufif -**ado** může označovat institut, ústav, titul, ale i území, které spadá do něčího majetku. Sufif -**ato** označuje jak titul, tak chemickou sloučeninu či název soli. Sufif -**agem** poukazuje na hromadný význam derivátu, ale také může označovat stav či děj. Sufifem -**aria** se odvozují názvy obchodu nebo hromadná jména. Sufif -**eiro** označuje povolání, místo, strom či keř, intenzitu, předmět použití, ale může mít také hromadný význam. Sufif -**ia** označuje povolání, titul, místo vykonávání určitého děje či může mít také hromadný význam. Sufif -**ite** označuje zánět.

Ve vědecké terminologii mají nominální sufify často zvláštní význam. V chemii jsou to například koncovky -**ato**, -**eto**, -**ito**, které slouží pro označení solí a odpovídá jim český sufif -*id* nebo *itan*: *bicarbonato* „uhličitan“, *cloreto* „chlorid“. Sufif -**ina** odpovídá českému sufifu -*in*: například *cafeína* „kofein“, *aspirina* „aspirin“. Sufif -**io** se pak používá pro označení jednoduchých chemických sloučenin a odpovídají českému sufifu -*ik*: *potássio* „draslík“, *sódio* „sodík“. Sufif -**ol** pak v obou jazycích slouží pro označení derivátů hydrokarbonátů: *fenol*, *metanol*, atd.

V oblasti geologických názvů se nejčastěji vyskytují sufify tři: -**ita**, **ito**, -**ite**. Sufif -**ita** označuje druhy minerálů: *pirita* „kyz, pyrit“. Sufif -**ito** označuje typ horniny: *granito* „granit či žula“, sufif -**ite** označuje fosilie neboli zkameněliny: *amonite* „fosilie amonitů“.

64 C. Cunha, L. Cintra (1999:90).

DESUBSTANTIVNÍ DERIVACE

1. základ – podstatné jméno ► derivát – podstatné jméno⁶⁵

<i>boiada</i>	<i>stádo volů</i>	<i>arrozal</i>	<i>rýžové pole</i>
<i>papelada</i>	<i>halda papírů</i>	<i>cafezal</i>	<i>kávovníková plantáž</i>
<i>colherada</i>	<i>lžíce čeho</i>	<i>areal</i>	<i>areál</i>
<i>penada</i>	<i>škrt pera</i>	<i>pombal</i>	<i>holubník</i>
<i>dentada</i>	<i>kousnutí, hryznutí</i>	<i>canalha</i>	<i>holota, chamrad'</i>
<i>facada</i>	<i>bodnutí nožem</i>	<i>gentalhada</i>	<i>darebáctví</i>
<i>laranjada</i>	<i>pomerančový džus</i>	<i>livraria</i>	<i>knihkupectví</i>
<i>temporada</i>	<i>sezóna</i>	<i>papelaria</i>	<i>papírnictví</i>
<i>saraivada</i>	<i>krupobití, přívál</i>	<i>tabacaria</i>	<i>trafika</i>
<i>condado</i>	<i>hrabství</i>	<i>gritaria</i>	<i>pokřik, křik</i>
<i>bispado</i>	<i>biskupství</i>	<i>pirataria</i>	<i>pirátství, podvod</i>
<i>doutorado</i>	<i>doktorát</i>	<i>operário</i>	<i>dělník</i>
<i>sulfato</i>	<i>síran</i>	<i>secretário</i>	<i>tajemník</i>
<i>carbonato</i>	<i>uhličitý</i>	<i>herbário</i>	<i>herbář</i>
<i>baronato</i>	<i>baronství</i>	<i>vestuário</i>	<i>šatna (v tělocvičně)</i>
<i>folhagem</i>	<i>listoví</i>	<i>olivedo</i>	<i>olivový háj</i>
<i>plumagem</i>	<i>peří, chochol</i>	<i>vinhedo</i>	<i>vinice</i>
<i>aprendizagem</i>	<i>učení</i>	<i>dedal</i>	<i>náprstek</i>
<i>gritario</i>	<i>křik, lomoz</i>	<i>galinheiro</i>	<i>kurník</i>
<i>formigueiro</i>	<i>mraveniště</i>	<i>laranjeiro</i>	<i>pomerančovník</i>
<i>advocacia</i>	<i>advokacie</i>	<i>nevoeiro</i>	<i>hustá mlha</i>
<i>baronia</i>	<i>baronství</i>	<i>poeiro</i>	<i>prach, mračno prachu</i>
<i>delegacia</i>	<i>delegace</i>	<i>cinzeiro</i>	<i>popelník</i>
<i>reitoria</i>	<i>rektorát</i>	<i>apendicite</i>	<i>zánět slepého střeva</i>
<i>gentio</i>	<i>dav, tlačnice</i>	<i>bronquite</i>	<i>zánět průdušek</i>
<i>mulherio</i>	<i>ženské, skupina ženských</i>	<i>gastrite</i>	<i>žaludeční katar</i>
<i>cardume</i>	<i>tah ryb, houf</i>	<i>ferrugem</i>	<i>rez, koroze</i>
<i>negrume</i>	<i>čern</i>	<i>penugem</i>	<i>chmýří</i>

65 C. Cunha, L. Cintra (1999:96).

DEADJEKTIVNÍ DERIVACE

2. základ – přídavné jméno ► derivát – podstatné jméno⁶⁶

<i>cruel</i> – krutý	<i>a crueldade</i> – krutost
<i>digno</i> – důstojný	<i>a dignidade</i> – důstojnost
<i>grato</i> – vděčný	<i>a gratidão</i> – vděčnost
<i>belo</i> – pěkný	<i>a beleza</i> – krása
<i>rico</i> – bohatý	<i>a riqueza</i> – bohatství
<i>alegre</i> – veselý	<i>a alegria</i> – veselí, radost
<i>tolo</i> – hloupý	<i>a tolice</i> – hloupost
<i>velho</i> – starý	<i>a velhice</i> – stáří
<i>calvo</i> – plešatý	<i>a calvície</i> – plešatost
<i>amargo</i> – hořký	<i>a amargura</i> – hořkost
<i>doce</i> – sladký	<i>a docura</i> – sladkost
<i>feliz</i> – šťastný	<i>felicidade</i> – štěstí
<i>sagaz</i> – chytrý, důvtipný	<i>sagacidade</i> – chytrost, důvtip
<i>amável</i> – příjemný	<i>amabilidade</i> – příjemnost

Uvnitř slov dochází k pravopisným změnám, které spočívají v alternaci samohláskové nebo souhláskové: **z**→**c**: *sagaz* – *sagacidade*, *feliz* – *felicidade*; **o** → **u**: *amargo* – *amargura*; **o** → **i** *tolo* – *tolice*, *grato* – *gratidão*; **c** → **qu** *rico* – *riqueza*; **o** → **e** *belo* – *beleza*; **vel** → **bil**: *amável* – *amabilidade*.

66 C. Cunha, L. Cintra (1999:97).

DESUBSTANTIVNÍ/DEADJEKTIVNÍ

3. základ – podstatné či přídavné jméno ► derivát – podstatné jméno⁶⁷

<i>real – reálný</i>	<i>realismo – realismus</i>
<i>símbolo – symbol</i>	<i>simbolismo – symbolismus</i>
<i>Kant</i>	<i>Kantismo – kantismus</i>
<i>positivo – pozitivní</i>	<i>positivismo – pozitivismus</i>
<i>federal – federální</i>	<i>federalismo – federalismus</i>
<i>Buddha – Budha</i>	<i>budismo – budhismus</i>
<i>Calvin – Jan Kalvín</i>	<i>calvinismo – kalvinismus</i>
<i>fasce</i> ¹	<i>fascismo – fašismus</i>
<i>herói – hrdina</i>	<i>heroísmo – heroismus, hrdinství, bohatýrství</i>
<i>espanhol – španělština</i>	<i>hispanismo – hispanismus (pocházející se španělštiny)</i>
<i>neo – nový</i>	<i>neologismo – neologismus (novotvar, nově přijaté nebo utvořené slovo)</i>
<i>Dalton – John Dalton</i>	<i>daltonismo – daltonismus, barvoslepost</i>
<i>reuma – revma</i>	<i>reumatismo – revmatismus</i>

1) *Fasce* je pouze kořen, který je vázaný, nikoliv samostatný. V dnešní portugalštině se v této podobě nezachoval. Jde o původně latinské slovo, které znamenalo svazek. Původně označovalo pruty, které byly svázané červenou páskou a vyčnívající sekerou. Tento znak se nosil před konzuly Římského impéria jako znak autority.

Pro tento typ derivace je typické použití sufixu **-ismo**, který může označovat umělecké, filozofické, politické a náboženské doktríny a směry, ale také způsoby myšlení a chování.

DESUBSTANTIVNÍ/DEADJEKTIVNÍ DERIVACE

4. základ – podstatné či přídavné jméno ► derivát – podstatné či přídavné jméno⁶⁸

<i>real – reálný</i>	<i>realista – realista</i>
<i>Kant</i>	<i>Kantista- kantista</i>
<i>positivo – pozitivní</i>	<i>positivista – pozitivista</i>

67 C. Cunha, L. Cintra (1999:98).

68 C. Cunha, L. Cintra (1999:98).

<i>Buddha – Budha</i>	<i>budista – budhista</i>
<i>Calvin – Jan Kalvín</i>	<i>calvinista - kalvinista</i>
<i>dente – zub</i>	<i>dentista -zubař</i>
<i>piano – klavír</i>	<i>Pianista – klavírista</i>
<i>São Paulo</i>	<i>Paulista – obyvatel São Paula</i>

Sufix **-ista** v češtině i v portugalštině označuje stoupence uměleckých, filozofických, politických a náboženských doktrín a směrů. Může také označovat povolání či název původu⁶⁹.

Ne všechny názvy zástupců daných směrů a doktrín jsou tvořeny tímto sufixem. Existují také sufixy **-ano** a **-ita**: *maometano* „mohamedán“, *islamista* „vyznavač islámu, islamista“, které je odvozeno od slova *islão* „islám“; **ense, -eta, -enho, -ão, -eiro, -ês, -a, -ano**: *braguense* „obyvatel Bragy“, *praguense* „Pražák“, *lisboeta* „Lisaboňan“, *madrilenho* „Madridán“, *brasileiro* (Brazilec), *português* (Portugalec), *alemão* (Němec), *tripeiro* (obyvatel Porta), *belga* (Belgičan), *americano* (Američan), *canadense* (Kanadan), *européu* (Evropan), apod. V češtině jsou psána tato slova velkými písmeny, v portugalštině nikoliv.

DEVERBÁLNÍ DERIVACE

5. základ – sloveso ► derivát – podstatné jméno⁷⁰

základ	derivát
-ança, -ância, ença, ência	► děj, výsledek děje, stav
<i>vingar – pomstít</i>	<i>vingança – pomsta</i>
<i>observar – sledovat</i>	<i>observância – sledování</i>
<i>tolerar – tolerovat</i>	<i>tolerância – tolerance</i>
<i>crer – věřit</i>	<i>crença – víra</i>
<i>diferir – lišit se</i>	<i>diferença – rozdíl</i>
<i>concorrer – konkurovat</i>	<i>concorrência – konkurence</i>
-ante, -ente, -inte	► činitel děje
<i>estudar – studovat</i>	<i>estudante – student</i>
<i>combater – bojovat</i>	<i>combatente – bojovník</i>

69 C. Cunha, L. Cintra (1999:98).

70 C. Cunha, L. Cintra (1999:99).

<i>ouvir</i> – poslouchat	<i>ouvinte</i> – posluchač
<i>pedir</i> – žádat	<i>pedinte</i> – žadatel
-or, -(d)or, -(t)or, -(s)or	► činitel, nástroj děje
<i>inspeccionar</i> – kontrolovat	<i>inspetor</i> – inspektor ¹
<i>jogar</i> – hrát	<i>jogador</i> – hráč
-ção, -são	► děj či výsledek děje
<i>nomear</i> – jmenovat	<i>nomeação</i> – jmenování
<i>trair</i> – zradit	<i>traição</i> – zrada
<i>extender</i> – šířit	<i>extensão</i> – rozšíření, výměra, telefonní linka, přípojka
-douro, -tório	► místo a nástroj děje
<i>beber</i> – pít	<i>bebedouro</i> – napajedlo, fontánka
<i>lavar</i> – mít	<i>lavatório</i> – umývárna, mycí stůl, <i>lavatórios</i> – WC
-ura, -(d)ura, -(t)ura, -(s)ura	► výsledek děje, nástroj děje, hromadný význam
<i>pintar</i> – malovat	<i>pintura</i> – malba
-mento	► děj, výsledek děje, nástroj, hromadný význam
<i>acolher</i> – přijmout někoho	<i>acolhimento</i> – přijetí
<i>ferir</i> – zranit	<i>ferimento</i> – poranění
<i>armar</i> – vyzbrojit	<i>armamento</i> – vyzbrojení

1) Starému pravopisu odpovídají tvary: *inspector* a *inspeccionar*.

Odvozování podstatných jmen od sloves je velmi časté zejména tam, kde je cílem vytvořit podstatné jméno označující stav, děj či výsledek děje a procesu, konatele, nástroj a místo děje. Mezi nejčastější sufixy této kategorie patří: **-ança, -ância, -ença, -ência, -ante, -ente, -inte, -(d)or, -(t)or, -(s)or, -ção, -são, -douro, -tório, -(d)ura, -(t)ura, -(s)ura, -mento**, atd.⁷¹

71 C. Cunha, L. Cintra (1999:99).

DESUBSTANTIVNÍ DERIVACE

6. základ – podstatné jméno ► derivát – přídavné jméno⁷²

<i>mania – mánie ► maníaco – šílený</i>	<i>Chile – Čile ► chileno – čilský</i>
<i>Áustria – Rakousko ► austríaco – rakouský</i>	<i>Paris – Paříž ► parisiense – pařížský</i>
<i>barba – vousy ► barbudo – vousatý</i>	<i>corte – dvůr ► cortês – zdvořilý</i>
<i>dente – zub ► denteado – zubatý</i>	<i>Noruega – Norsko ► norueguês – norský</i>
<i>dama – dáma ► adamado – zženštilý</i>	<i>ciúme – žárlivost ► ciumento – žárlivý</i>
<i>amarela – žlutá ► amarelado – zažloutlý</i>	<i>barro – hlína ► barrento – hlinitý, jilovitý</i>
<i>vergonha – ostuda ► avergonhado – zahanbený</i>	<i>burla – podvod ► burlesco – burleskní</i>
<i>judeu – Žid ► judaico – židovský</i>	<i>Dante Alighieri ► dantesco – dantovský</i>
<i>prosa – próza ► prosaico – prozaický</i>	<i>céu – nebe ► celeste – nebeský</i>
<i>escola – škola ► escolar – školní</i>	<i>Terra – země ► terrestre – zemní, zemský</i>
<i>família – rodina ► familiar – rodinný, -á</i>	<i>Europa – Evropa ► europeu – evropský</i>
<i>campo – pole ► campal – polní</i>	<i>alimento – potrava ► alimentício – potravinářský</i>
<i>cônjuge – manželský pár ► conjugal – manželský</i>	<i>melancolia – melancholie ► melancólico – melancholický</i>
<i>Roma – Řím ► romano – románský</i>	<i>febre – horečka ► febril – horečnatý</i>
<i>Martin Luther ► luterano – luteránský</i>	<i>Israel – Izrael ► israelita – izraelský</i>
<i>Alemanha – Německo ► alemão – německý</i>	<i>riso – smích, úsměv ► risonho – usměvavý</i>
<i>dia – den ► diário – denní</i>	<i>veneno – jed ► venenoso – jedovatý</i>
<i>fracção¹ – zlomek ► fraccionário – zlomkový, úlomkový</i>	<i>aroma – aroma, vůně ► aromático – aromatický</i>
<i>casa – dům ► caseiro – domácí</i>	<i>ferro – železo ► ferrenho – neústupný, zatvrzelý</i>
<i>Minas Gerais – brazilský stát ► mineiro – pocházející z Minas Gerais</i>	<i>mulher – žena ► mulhereengo – sukničkář</i>

1) Tvar *fracção* je ortograficky správný a používaný v evropské portugalštině. V brazilské portugalštině pak je pravopisně správný tvar: *fração*. To stejné platí i pro odvozená slova: *fraccionário* (evr.port.) x *fracionário* (braz.port).

72 C. Cunha, L. Cintra (1999:100).

DEVERBÁLNÍ DERIVACE

7. základ – sloveso ► derivát – přídavné jméno⁷³

<i>assemelhar, semelhar – být podobný nač</i>	<i>semelhante – podobný</i>
<i>tolerar – tolerovat</i>	<i>tolerante – tolerantní</i>
<i>doer – bolet</i>	<i>doente – nemocný</i>
<i>resistir – odolat</i>	<i>resistente – odolný</i>
<i>constituir – stanovit</i>	<i>consituente – stanovující</i>
<i>seguir – následovat</i>	<i>seguinte – následující</i>
<i>durar – trvat</i>	<i>durável – trvající</i>
<i>louvar – chválit</i>	<i>louvável – chvályhodný</i>
<i>punir – potrestat</i>	<i>punível – trestuhodný</i>
<i>afirmar – tvrdit, kladně povrdit</i>	<i>afirmativo – kladný</i>
<i>pensar – myslet</i>	<i>pensativo – přemýšlivý</i>
<i>fugir – utéct</i>	<i>fugidio – kradmý, prchavý, letmý</i>
<i>tardar – dlouho trvat</i>	<i>tardio – pozdní</i>
<i>mover – hýbat se</i>	<i>movediço – pohyblivý</i>
<i>acomodar – přizpůsobit</i>	<i>acomodatício – přizpůsobitelný</i>
<i>durar – trvat</i>	<i>duradouro – trvající</i>
<i>casar – vdávat se, ženit se</i>	<i>casadouro – na ženění, ženitbychtivý</i>
<i>preparar – připravit</i>	<i>preparatório – přípravný</i>

K nejčastějším sufixům deverbální derivace, kterými se tvoří adjektiva, patří: **-ante, -ente, -inte, -(á)vel, -(i)vel, -io, -(t)ivo, -iço, -diço, -ício, -dício, -ouro, -douro, -ório, -(t)ório**. Tyto sufixy pak mohou označovat kvalitu děje, osoby či věci: *tolerante* „tolerantní“, možnou vlastnost popisované skutečnosti: *louvável* „chvályhodný“, *movediço* „rozkládací“, způsob myšlení a bytí, trvání či fázi: *preparatório* „přípravný“, *duradouro* „dlouho trvající“.

73 C. Cunha, L. Cintra (1999:101).

2.1.4.2.2. Verbální sufixy

K nejčastějším verbálním lexikálním sufixům patří sufixy: **-ear, -ejar, -entar, -(i)ficar, -icar, -ilhar, -inhar, -iscar, -itar, -izar**. Implikují většinou opakování či trvání děje a někdy, jak již bylo řečeno, mají deminutivní význam s tím, že poukazují na menší intenzitu a frekvenci děje. Tyto sufixy se mohou pojít přímo s kořenem podstatného či přídavného jména a slovesa. Například *esqui* „lyže“ ► *esquiar* „lyžovat“, *telefone* „telefon“ ► *telefonar* „telefonovat“, *doce* „sladký“ ► *adoçar* „osladit“, *dedo* „prst“ ► *dedilhar* „vybrnkávat“, *cabeça* „hlava“ ► *cabecear* „pokyvovat hlavou“, *folha* „list“ ► *folhear* „listovat“, *gota* „kapka“ ► *gotejar* „kapat“, *vela* „plachta“ ► *velejar* „plachtit“, *formoso* „pěkný, krásný“ ► *aformosentar* „krášlit“, *mole* „měkký“ ► *amolentar* „změkčit“, *claro* „čistý“ ► *clarificar* „pročistit, vyjasnit, vysvětlit“, *beber* „pít“ ► *bebericar* „srkat, popíjet“, *ferver* „vařit“ ► *fervilhar* „bublat“, *escrever* „psát“ ► *escrevinhar* (pejorativně) „škrábat, čárat“, *cuspir* „plivat“ ► *cuspinhar* (pejorativo) „chlustat“, *chover* „pršet“ ► *chuviscar* „mrholit“, *bico* „zobák“ ► *debicar* „pozobávat, zobat“, *saltar* „skákat“ ► *saltitar* „poskakovat“.⁷⁴

Pro přírodní jevy vztahující se k názvům jednotlivých částí dne existuje typický sufix **-ecer**. Tak například ze základu *a manhã* „ráno“, *a tarde* „odpoledne, podvečer“, *a noite* „noc“ vzniká prostřednictvím tohoto sufixu derivát: *amanhecer* „svítat“, *entardecer* „šerit se“ a *anoitecer* „stmívat se“. Tento sufix se také používá pro vyjádření vývojových fází a procesů u člověka. Tak z adjektiva *jovem* „mladý“, *velho* „starý“ nebo *branco* „šedivý, bílý“ vzniká sloveso *rejuvenescer* „omládnout“, *envelhecer* „stárnout, zestárnout“ a *embranquecer* „zešedivět“.⁷⁵

2.1.4.2.3. Adverbiální sufixy

Jediný adverbiální sufix, který existuje v portugalštině, je sufix **-mente**, který pochází z latinského *-mens, mentis*, což znamená „záměr, duch, mysl“. Tento sufix existuje i dnes jako samostatný lexéma a připojuje se k adjektivům v ženském rodě, protože i rod původního podstatného jména *mens, mentis* byl ženský. Jako příklad uveďme: *lindo* „pěkný“ ► *linda* „pěkná“ ► *lindamente* „pěkně“, *fraco* „slabý“ ► *fracamente* „slabě“, *leve* „lehký, lehká“ ► *levemente* „lehce“. Přídavná jména, která končí na *-ês* (*português, cortês, pedrês*) byla dříve všechna unigenerická (jednorodová), proto

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

se příslovce vytvořilo připojením *-mente* k jeho jednorodovému základu: *burguês* „měšťan, měšťák“ ► *burguesmente* „měšťansky“. Jak uvidíme v kapitole o adjektivech, některé jednorodové sufixy „ês“ se však později změnily na dvourodové, tzv. bigenerické. (*português* – *portuguesa*, *burguês* – *burguesa*).⁷⁶ Tím se však již tvar takto vytvořených adverbii nezměnil.

2.1.5. Jiné typy odvození

Kromě předponové a příponové derivace existují i jiné druhy odvozování, jako například **parasyntetická** derivace, **zpětná** (neboli regresivní) derivace a **nepravá** derivace.

2.1.5.1 Parasyntetická derivace

Parasyntetická derivace je slovtvorný proces, při kterém je ke slovu připojen současně sufix a prefix[aRa]. *Parasyntéza* je slovo řeckého původu, které je složeno z *pára* (=juxtapozice, stavění vedle sebe) a *synthetikós* (to, co se připojuje). Například slovo *desalmado* „bezduchý“ se skládá z prefixu *des-* (*bez*) a z adjektivního sufixu *-ado* (*y*). Oba dva morfémy se připojily ke kořenu „*alma*“ (duše). Kořen *pátria* „vlast“ přijímá prefix *re-* (*znovu*) a sufixy *-ação*, *-ar*, *-ado*. Výslednými tvary jsou tedy: *repatriação* „repatriace-návrat do vlasti“, *repatriar* „repatriovat - znovu se vrátit do své vlasti“, *repatriado* „navracený do vlasti – repatriant“.

K parasyntéze nejčastěji dochází u sloves, kde jsou hlavními prefixy *a-*, *em-* či *en-*: *botão* „knoflík“ ► *abotoar* „zapnout knoflíky“, *manhã* „ráno“ ► *amanhecer* „svítat“, *surdo* „hluchý“ ► *ensurdecer* „ohluchnout“⁷⁷

2.1.5.2 Regresivní (zpětná) derivace

Regresivní derivace je takový druh derivace, při kterém vzniká ze slova původně delšího slovo kratší [Ra - a¹+a²]. Často dochází k odejmutí verbálního sufixu a vzniku substantiva: *chorar* „plakat“ ► *choro* „pláč“. Jak vidíme, je to proces opačný k předchozím typům derivace, kdy derivát vznikl progresivním rozšířením základu.

⁷⁶ C. Cunha, L. Cintra (1999:102).

⁷⁷ C. Cunha, L. Cintra (1999:103).

Uvedme jako příklad podstatné jméno *gajão* (pejorativně) „lišák, chlapík, starík“, které přešlo do portugalštiny ze španělského romského substantiva *gachón*⁷⁸ a v portugalské podobě *gajão* prošlo dále morfologickou změnou: ztratilo augmentativní pejorativní sufix „ão“ a vytvořilo dnešní tvar *gajo*, který je v současné portugalštině hojně používán ve stejném významu. Jiné prameny však uvádějí, že *gajo* nevzniklo regresivní derivací, ale že bylo přejato přímo z tvarů *gachó, gachi, gachê*⁷⁹.

Ne vždy je snadné určit, zda jde o progresivní či regresivní derivaci. Existuje však kritérium, podle něhož lze určit původní základ. Pokud podstatné jméno vyjadřuje děj, pak je základem sloveso. Pokud podstatné jméno označuje konkrétní předmět, pak je základem podstatné jméno.⁸⁰ Tak například *grito* „křik“, *ameaça* „hrozba“, *troco* „výměna“ jsou podstatná jména abstraktní a jsou odvozena regresivní derivací od slovesných základů *gritar* „křičet“, *ameaçar* „hrozit“ a *trocar* „vyměnit“. Příkladem progresivní derivace jsou pak odvozeniny, které vznikly z konkrétních substantiv, jako jsou například: *azeite* „olivový olej“, *âncora* „kotva“ či *folha* „list papíru“, z nichž vznikla také příslušná slovesa *azeitar* „přidat olivový olej“, *ancorar* „kotvit, ukotvit“ a *folhear* „listovat knihou“.

V této otázce však neexistuje úplně jednotný názor. Někteří lingvisté nepovažují za podstatné kritérium zařazení podstatného jména do abstraktních či konkrétních substantiv a považují za stěžejní možnost nominalizace sloves.

2.1.5.3 Nepravá derivace

Nepravá derivace, někdy také nazývaná nulová derivace, je slovtvorný proces, při kterém nedochází k žádné morfologické změně slova. Slovo mění slovní druh bez jakékoliv změny formy. Může se týkat všech slovních druhů od sloves až po předložky, kdy se přidáním členu ze slov stávají substantiva: *sim* „ano“ ► *o sim* „souhlas“, *não* „ne“ ► *o não* „nesouhlas/odmítnutí“; *oxalá* „kéž by“ ► *o oxalá* „přání“, *porque* „proč“ ► *o porque* „důvod“, *como* „jak“ ► *o como* „způsob“, *quando* „když“ ► *o quando* „doba, termín“, *jantar* „večeřet“ ► *o jantar* „večeře“, *pró* „pro“ ► *os prós* „výhody“, *contra* „proti“ ► *os contra* „nevýhody“. Nepravá derivace je typická především pro analytické jazyky, v syntetických jazycích⁸¹ se vyskytuje zřídka.

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 M. Barreto (1922:247).

81 Syntetický jazyk je označení pro jazyky, které pracují s flexí a různými typy slovtvorby. Do této skupiny patří jazyky flektivní a aglutinační.

Nepravou derivací se pak vysvětluje: 1. vznik obecných podstatných jmen, která vznikla ze jmen vlastních: *macadame* (*Mac Adam*), *quixote* (*Quijot*); 2. vznik jmen vlastních ze jmen obecných (*Coelho* – *Králík*, *Leão* – *Leon/lev*, *Pereira*- *Hruška*); 3. vznik podstatných jmen ze jmen přídavných: *capital* „hlavní město“ z *capital* „hlavní“; 4. vznik přídavných jmen ze jmen podstatných (*o burro/osel* – *burro/hloupý*); 5. vznik podstatných jmen ze sloves (*jantar/večeřet* – *o jantar/večeře*); 6. vznik spojek ze sloves a příslovcí (*quer...quer/bud'...anebo* – ze slovesa *querer/chtít*; *já...já* (*bud'anebo*) z příslovce *já/již*).⁸²

Nepravá derivace je moderně nazývána také jako **konverze**, **habilitace** nebo **hypostáze** a vzhledem k tomu, že jejím principem není změna tvaru slova, je tento jev především předmětem lexikologie.

2. 2. Skládání - kompozice

Jde o slovtvorný proces, který spočívá ve spojování dvou i více slovních základů [R+R], [R+R+R] a tvoří slova složená, *tzv. složeniny*, která se nazývají **kompozita**.

Skládáním slov ze dvou až tří slovtvorných základů se vždy tvoří pojmenování motivovaná. Velmi často se složeniny užívají v odborném názvosloví a v publicistice, kde je výhodou jejich kondenzovaná forma a také vysoká explicitnost složených výrazů.

Složeniny rozlišujeme podle struktury a slovních druhů, k nimž patří jeho komponenty, a podle způsobu kompozice na následující typy⁸³:

Složeniny, které jsou tvořeny

- A) dvěma podstatnými jmény: *porco-espinho* „dikobraz“;
- B) podstatným jménem a přídavným jménem: *criado-mudo* „noční stolek“; *amor-perfeito* „maceška“; *aguardente* „kořalka“; *belas artes* „krásná umění“;
- C) podstatným jménem + předložkou + podstatným jménem: *chapéu-de-sol* „deštník“;
- D) dvěma přídavnými jmény: *tragicómico* „tragikomický“;
- E) číslovkou + podstatným jménem: *mil-folhas* „listové těsto“; *segunda-feira* „pondělí“; *trigêmeo* „trojčata“;
- F) přivlastňovacím zájmenem+ podstatným jménem: *Nosso Senhor* „Pán Bůh, Pane Bože“;
- G) slovesem + podstatným jménem: *beija-flor* „kolibřík“, *guarda-roupa* „šatna“, *passatempo* „kratochvíle“;

⁸² C. Cunha, L. Cintra (1999:105-106).

⁸³ C. Cunha, L. Cintra (1999:107-108).

- H) dvěma slovesy: *corre-corre* „sběh“; *vaivém* „chození sem a tam“;
- I) příslovcem+přídavným jménem: *sempre-viva* „slaměnka“;
- J) příslovcem + slovesem: *maldizer* „zlořečit“, *bemdizer* „blahořečit“.

Podle vztahu mezi komponenty kompozit se tato dělí na kompozita souřadná a podřadná. Jde-li o souřadný vztah mezi komponenty kompozita, pak se jedná o složeniny koordinační, jejichž členy mají rovnocennou syntaktickou platnost. Vztah členů může být prostě slučovací (*sudoeste*, „jihovýchod“), vztahově slučovací – složeniny vyjadřují vztah současně ke dvěma základům, píší se se spojovníkem (*económico-político* „ekonomicko-politický“, *tzn. ekonomický i politický*) nebo reciproční, kdy je vyjádřen vztah vzájemnosti, oboustrannosti (*checo-português* „česko-portugalský“). Je-li vztah mezi komponenty podřadný nebo závislý, pak se jedná o determinativa, kdy jeden člen určuje druhý, který je mu nadřazen (*criado-mudo* „noční stolek“, *vitória-régia* „viktorie královská“).

Podle způsobu se kompozice dělí na vlastní a nevlastní.

Kompozice vlastní (čistá) spočívá v aglutinačním spojení dvou komponentů, přičemž ztrácí druhý komponent vlastní přízvuk. Obě části bývají spojeny pomocí takzvaného **kompozičního vokálu nebo konsonantu** (*konektu* či *infixu*) a dochází zde ke změně morfologického tvaru. Zde můžeme hovořit o vlastní kompozici: např. *vzduch-o-loď*, *op-o-člověk* *velk-o-město*, *vod-o-těsný*, v portugalštině *agr-i-cultura* „zemědělství“, *gas-ó-metro* „plynoměr“, *tecn-o-cracia* „vláda techniky“, *aguardente* (*agua+ardente* „pálenka“), *embora* (*em+boa+hora* „ve vhodnou hodinu“). Tyto složeniny nejsou slovy odvozenými, jejich zadní členy mohou existovat jako samostatná slova.

Druhým typem kompozice je **kompozice komplexní**. Je to smíšený způsob kompozičně-derivační, kterým vznikají složeniny odvozené, které se pak řadí do příslušných onomaziologických kategorií. V tom případě hovoříme o **složenině nepravé či nevlastní** – o tzv. sprězce: v češtině *země+koule* ► *zeměkoule*; v portugalštině *criado-mudo* (*criado* „sluha“+ *mudo* „němý“ ► *criado-mudo*, „noční stolek“). Někdy zde dochází k mutaci, tj. změně významu (*gosto-de-vida* „druh švestky“).

Komponenty se spojují pomocí pomlčky nebo bez ní. Jde o jev, který však nově upravuje ortografická dohoda z roku 1990, která vešla v platnost v roce 2009. Nový pravopis měl za cíl sjednotit použití pomlčky v kompozitech, které se do té doby zdálo být velmi nejednotné a navíc diatopicky podmíněné. Nicméně i přestože bylo cílem pravopisu diatopické rozdílnosti v jednotlivých tvarech slov ujednotit, nepodařilo se mu jej splnit. Přesto je nutno pravidla nově přijatého pravopisu respektovat a psát odděleně

a samostatně ta kompozita, která jsou tvořena komplexní kompozicí a jejichž částí byla předložka pojící se s dalšími kořeny pomocí pomlčky. Tak například kompozitum *fim-de-semana* „víkend“ má nově stanovený tvar “► *fim de semana* (dříve i brazilská varianta), *cor-de-vinho* „vínově červená“ jako „*cor de vinho*“. Výjimkou však zůstává: *arco-da-velha* „duha“, *água-de-colônia* „kolínská voda“, *cor-de-rosa* „ružová barva“, *mais-que-perfeito* „plusquamperfektum – předminulý čas“ či *pé-de-meia* „hovorově kasička na úspory“.

Mimo již zmíněné druhy kompozit existují také kompozita knižní, která se skládají z řecko-latinských komponentů, kdy první komponent byl určující (determinant) a druhý určovaný (determinovaný). Tato kompozita jsou často také součástí vědecké, technické nebo literární terminologie.⁸⁴

Mezi kompozita, která mají jako první komponent latinský kořen, patří většinou ta, která končí na *-i*: *ambi* (z *lat.ambo*=obojí), *bi* (z *lat. bis*=dvojí), *equi* (z *lat.aequus*=rovný, stejný), *omni* (z *lat. omnis* = celý), *uni* (z *lat.unus* = jeden), *loco* (z *lat. locus*=místo), *tri* (z *lat.tres, tria* =tři), *morti-* (z *lat. mors, mortis* = smrt) atd. Tak vznikla kompozita typu: *ambivalente* „dvojnáčný“, *bisavô* „pradědeček“, *equivalente* „ekvivalent“, *omnipresente* „všudepřítomný“, *unissexuado*, *unissexual*, „dámský i pánský, botanika: jednodomý, jednopohlavní“, *locomotiva* „lokomotiva“, *tricolor* „trojbarevný“, *mortífero* „smrtonosný“.⁸⁵

Na druhém místě se pak umisťují takové latinské komponenty jako: *-cida* (který zabíjí), *-cola* (který pěstuje či chová), *-cultura* (chov), *-fero* (který obsahuje či produkuje), *-fico* (který dělá nebo produkuje), *-forme* (který má tvar něčeho), *-fogo* (který utíká nebo zahání), *-gero* (který obsahuje nebo nese), *-sono* (který zní), *-apod*. Tak máme výsledné tvary: *fratricida* „bratrovražda“, *arborícola* „pěstování stromů, piscicultura“ chov ryb“, *frigorífico* „lednice“, *cuneiforme* „kuželovitý“, *centrífugo* „odstředivý“, *unísono* „souzvuk“, *apod*.⁸⁶

K řeckým kořenům, které tvoří knižní kompozita, pak patří nejčastěji: *anemo-*(vítr), *antropo-* (člověk), *arqueo-* (starý), *biblio-* (kniha), *caco-* (špatný), *cali-* (krásný), *cosmo-* (svět), *romo-* (barva), *dactilo-* (prst), *deca-* (deset), *di-* (dva), *etno-* (rasa), *farmaco-* (lék), *fisio-* (příroda), *helio-* (slunce), *hemi-* (polovina), *hemo, hemato-* (krev), *hepta-* (sedm), *hexa-* (šest), *hipo-* (kůň), *homo-* (podobný), *melo-* (zpěv), *mito-* (pověst), *neuro-* (nerv), *odonto-* (zubní), *oftalmo-* (oko), *orto-* (rovný, správný), *oxi-* (ostrý, pronikavý), *pato-* (nemoc), *pedo-* (dítě), *psico-* (duše), *quilo-* (disic), *teo-* (bůh), *xeno-* (cizí), *zoo-* (zvíře). Tak máme výsledné tvary *anemómetro* „větrometr“, *antropologia* „antropologie-nauka o člověku“, *arqueologia* „archeologie“, *bibliografia* „bibliografie“, *cacofonia*

84 P. Stehlík (2011 :5) a (2009).

85 C. Cunha, L. Cintra (1999:110-112).

86 Tamtéž.

„kakoфонie- nelibost zvuku“, *califonia* „kalifonie-souzvuk“, *cosmopolita* „kosmpolita, světoobčan“, *cromofotografia* „barevná fotografie“, *dactilografia* „psaní na stroji“, *decagrama* „dekagram“, *hemoglobina* „hemoglobin, krevní barvivo“, *odontologie* „nauka o zubech“, *patologia* „patologie“, *patogénico* „choroboplodný, patogenní“, apod.

K řeckým kořenům, které tvoří druhou součást kompozita, patří: *-agogo* (který vede), *-algia* (nemoc), *-arca* (který vládne), *-céfalo* (hlava), *-cracia* (vláda), *-doxo* (který má názor), *-filia* (přátelství), *-fobia* (nepřátelství, strach), *-gamia* (sňatek), *-grafia* (písmo), *-logia* (věda), *mania* (sběsilost, bláznivost, tendence), *-metro* (který měští), *-scópio* (nástroj ke sledování), *-terapia* (léčba), apod. Tak máme výsledné tvary: *pedagogo*, *nostalgia*, *patriarca*, *democracia*, *ortodoxo*, *pedofilia*, *xenofobia*, *monogamia*, *disgrafia*, *antropologia*, *megalomania*, *decímetro*, *microscópio*, *quimoterapia*, apod.

2.3. Rekompozice a hybridismy

Některé latinské a řecké kořeny získaly v moderních jazycích zvláštní význam. Například *auto-* (z řeckého *autos* – vlastní) se v původním významu zachovalo ve slově *autodidacta* „samouk“ nebo *autógrafo* „rukopis“, ale lidově se začalo používat tento tvar jako zkrácenina od *automóvel* (vozidlo poháněno samo sebou) a tak vznikla také kompozita *auto-estrada* „dálnice“ a *autódromo* „autodrom“. Tomuto procesu se říká **rekompozice** a kořenu pak falešná předpona, neboli **pseudoprefix**, který se od běžného kořene derivátů liší větší nezávislostí.⁸⁷

Existují také kompozita, kde je každý komponent jiného původu. Nazývají se **hybridismy**, neboli slova hybridní: *bicicleta* „kolo“, *bígamo* „bigamní“, *decímetro* „decimetr“, apod.

2.4 Zkracování - abreviace

Zkratky nebo zkratková slova vznikají spojením dvou i více zkrácených slovních základů. Velmi často se zkracují například oficiální zkratky současných a v minulosti udílených akademických titulů nebo vědecko-pedagogických hodností: Dr. (z lat. *doctor*), Eng. (*engenheiro* „inženýr“), Lda. (*licenciado* „bakalář“), atd.

⁸⁷ P. Stehlík (2011:67).

Existuje několik typů zkratek. **Apokopa** je taková zkratka, která vzniká zánikem koncových slabik (pág. je apokopa slova página). **Sigla** (letterae singulae) je zkratka, která vzniká z počátečních písmen. Dalším typem zkratky je **akronym**. Ten nebývá na rozdíl od běžných zkratek hláskován a lze jej tedy přečíst jako jedno slovo (SIDA-„aids“), apod. Stejně jako ostatní zkratky vzniká zpravidla spojením počátečních písmen několika slov.

Tabulka nejběžnějších zkratk:

<i>a.C. ou A.C. = antes de Cristo</i>	<i>h = hora (s)</i>
<i>ago. = agosto</i>	<i>ha = hectare (s)</i>
<i>Av. = Avenida</i>	<i>ib. = ibidem (no mesmo lugar)</i>
<i>bibl. = bibliografia, bibliográfico ou biblioteca</i>	<i>id. = idem (o mesmo)</i>
<i>BR = Brasil</i>	<i>i.e. = isto é</i>
<i>cap. = capítulo; caps. = capítulos</i>	<i>Ilma = Ilustríssima</i>
<i>c/c = conta corrente</i>	<i>Ilmo = Ilustríssimo</i>
<i>CP = Código Postal, Comboios de Portugal</i>	<i>jan. = Janeiro</i>
<i>cit. = citação, citado (s), citada (s)</i>	<i>jul. = Julho</i>
<i>cm = centímetro (s)</i>	<i>jun. = Junho</i>
<i>cód. = código</i>	<i>Kg = quilograma (s)</i>
<i>Cx. = Caixa</i>	<i>Km = quilômetro (s)</i>
<i>D. = Dom, Dona</i>	<i>Km2 = quilômetro (s) quadrado (s)</i>
<i>D.^a = Dona</i>	<i>l = litro (s)</i>
<i>d.C. = depois de Cristo</i>	<i>L. = leste (ponto cardeal)</i>
<i>DD. = digníssimo</i>	<i>lat. = latitude, latim</i>
<i>dm = decímetro (s)</i>	<i>long. = longitude</i>
<i>Dr. = Doutor</i>	<i>Ltda., Lt.da = limitada</i>
<i>Dr.^a = Doutora</i>	<i>m = metro (s)</i>
<i>FIFA = Fédération International de Football Association</i>	<i>m2 = metro quadrado (s)</i>
<i>ed. = edição</i>	<i>m3 = metro (s) cúbico (s)</i>
<i>e.g. = exempli gratia (por exemplo)</i>	<i>m/ min = minuto (s)</i>
<i>etc. = et cetera (e as outras coisas)</i>	<i>MM. = Meritíssimo</i>
<i>EUA = Estados Unidos da América</i>	<i>MW = megawatt (s)</i>
<i>ex. = exemplo</i>	<i>mg = miligrama</i>
<i>Exmo = Excelentíssimo</i>	<i>ml = mililitro (s)</i>
<i>Ex.ª = Excelência</i>	<i>NATO = Organização do Tratado do Atlântico do Norte (používáno v Portugalsku)</i>
<i>fev. = Fevereiro</i>	<i>OTAN = NATO (používáno v Brazílii)</i>
<i>fl. = folha; fls. = folhas</i>	<i>UNESCO = United National Educational, Scientific and Cultural Organization</i>
<i>g = grama (s)</i>	